

Juryrapport Engels-Nederlands Nederland Vertaalt 2018

Hoe vrijer de vorm van een gedicht, hoe eenvoudiger dat gedicht is te vertalen. Het lijkt zó voor de hand te liggen dat je bijna nog zou geloven dat het waar is. Vertalers die zich niet gehinderd zien door een brontekst met een strakke vorm en dwingend rijm hebben toch veel meer vrijheid dan collega's die zich geconfronteerd zien met strak in het korset geregen sonnetten? Je hoeft je minder in bochten te wringen, er zijn meer nooduitgangen, er is meer bewegingsvrijheid – wat kan een poëzievertaler zich nog meer wensen?

En toch ligt het subtieler, zoals dit jaar blijkt uit de inzendingen voor de Engelstalige opgave van Nederland Vertaalt. Kies een gedicht dat een behoorlijk 'vrije' indruk maakt en waarbij niet elke regel rijmt en zie wat er vervolgens gebeurt: veel vertalers verdwalen in de hun geboden vrijheid en zien ook de restricties die er nog wél zijn over het hoofd. Elk jaar zijn er inzenders die het rijm van het origineel negeren, maar dit jaar leek dat aantal hoger dan ooit.

De verleiding is groot om te beweren dat de vertaler beter af is als gekooide dan als vrije vogel, bij wijze van bruggetje naar de vertaalopdracht van dit jaar, maar dat zou overdreven en onbeleefd zijn, en het zou de boodschap van Angelous gedicht trivialisieren, want de (on)vrijheid die zij bezingt speelt zich niet af in de studeerkamer van de vertaler maar in een door rassenpolitiek gedomineerde buitenwereld.

Maya Angelou (1928-2014) was bij uitstek een schrijfster die zich niet beperkte tot de studeerkamer, of zich overgaf aan uitgebreide bestudering van de eigen navel. Dat laatste klinkt misschien vreemd als het gaat om een auteur die zeven autobiografieën schreef, maar in al die boeken plaatste Angelou zichzelf in de wereld, als Afro-Amerikaanse vrouw die opgroeide in de Verenigde Staten en erg betrokken was bij, en actief in, de burgerrechtenbeweging die een einde wilde maken aan de segregatie.

Haar eerste autobiografie, *I Know Why the Caged Bird Sings*, verscheen in 1969. Het gedicht 'Caged Bird' dateert van veel later, het verscheen in 1983 in de bundel *Shaker, Why Don't You Sing*. Zowel de titel van het boek als het gedicht zijn geïnspireerd op het gedicht 'Sympathy' van de Afro-Amerikaanse dichter Paul Laurence Dunbar (1872-1906), dat de volgende regels bevat: 'I know why the caged bird sings, ah me,/ When his wing is bruised and his bosom sore'. Voor Angelou is de gekooide vogel altijd een belangrijk symbool gebleven.

'Caged Bird' lijkt een eenvoudig gedicht, maar bleek toch genoeg knelpunten te bevatten. Er waren dit jaar 226 inzendingen, beduidend minder dan vorig jaar –

misschien dat de relatieve vrijheid veel vertalers dan toch afschrikte. Behoud van rijm van een belangrijk criterium voor de jury, die er ook op lette of de vertaling ritmisch goed liep; de vertaling hoefde niet per se het ritme van het origineel te bezitten, maar mocht daar ook niet te veel van afwijken en moest over een interne logica beschikken.

Uit de genoemde 226 inzendingen koos de jury na rijp beraad de volgende vijf genomineerden, op alfabetische volgorde: Brigitte van Enst, Andrea Fijlstra, Marjolijn Gijssels, Carolien van 't Hof en Pieter Veenboer.

Brigitte van Enst

Van Enst laat haar vrije vogel 'vrijmoedig' de lucht veroveren en gaat zelf ook vrijmoedig te werk: al in de eerste regel laat zij de vogel dansen. Dat levert een soepel lopende eerste strofe op, en dat verdient vermelding, want juist die strofe bleek voor menigeen uiterst lastig om in goed lopende Nederlandse zinnen te vertalen. Wel is het te hopen dat de lezer de kleur van 'het oranje zwerk' associeert met de zon, die in deze vertaling tussen de regels is gevallen. Dat het verduisteren van woorden soms ook goed kan uitpakken, bewijst Van Enst meteen in de volgende strofe, waar ze 'bars of rage' vertaalt met 'gevangen razernij'; omdat we al weten dat het beestje in een kooi zit, zien we de tralies toch al voor ons. Ook dat ze in de derde strofe de verre heuvels vervangt door 'de einder' is te verdedigen, de betekenis verandert niet en het behoud van het ritme, iets wat zeker bij deze, aan het eind van het gedicht nog eens herhaalde strofe van belang is, telt hier zwaarder. De jury was verdeeld over de 'dingen hem vreemd' waar de gekooide vogel over zingt; dat in de vierde strofe de wind en het zuchten van de bomen losgekoppeld worden is ook jammer, maar de malse wormen liepen lekker en de tegenstelling tussen 'een levende schim, zijn dromen dood' beviel de jury zeer.

Andrea Fijlstra

Fijlstra's vertaling begint voortvarend; haar vogel 'laat zich gaan op de wind', 'en voelt zich hemelgod'. Het buitelen van de vrije vogel steekt goed af tegen de het door de krappe kooi stappen van de gekooide tegenhanger. Als om het verschil tussen vrijheid en gevangenschap nog extra te benadrukken klinkt de tweede strofe ook bruusker, meer kortaf, dan de eerste, met het zakelijke, bijna minimalistische 'zijn vleugels kort en zijn pootjes vast'. Alliteraties als 'zoete zonnegloed', 'krappe kooi' en 'tralies van toorn' compenseren het feit dat zo nu en dan een eindrijm wordt genegeerd. De derde strofe loopt uitzonderlijk goed, en laat zien hoe je als vertaler de inhoud van het origineel intact kan laten zonder al te slaafs het origineel te volgen. De regels 'en zijn lied weerklinkt/waar hij nooit is geweest' zijn mooi: daarin wordt het contrast nog eens goed, en origineel, uitgedrukt: de vrije vogel is één met zijn omgeving, stuurt zichzelf door de wereld, de gekooide vogel heeft alleen zijn lied om de wereld in te sturen en blijft zelf achter in zijn kooi.

In de volgende strofes blijft Fijlstra allitereren, waarna de regel 'en hij noemt de lucht de zijne' opeens een beetje flets afsteekt, want al te volgzzaam vertaald, af tegen de rest. Maar alles komt weer goed in de herneming van de derde strofe, met dat mooie, dubbelzinnige effect van 'trillers' in de 'trillers van vrees'.

Marjolijn Gijsel

Net als bij Van Enst danst ook bij Gijsel de vrije vogel het gedicht binnen. Haar vertaling heeft een laconieke vanzelfsprekendheid. Zo verwerkt ze moeiteloos rijm in de zo lastige eerste strofe waarin ook de zon alle ruimte krijgt, zonder dat ze zich daarvoor in bochten wringt – een pluspunt! Gijsels tweede strofe is opvallend, en verdeelde de jury. Dat de gekooide vogel door zijn nijldige tralies 'zelden iets moois' ziet klinkt prettig laconiek, maar die nijldige tralies deden wel een paar wenkbrauwen fronsen. Uit 'his bars of rage' van het origineel kan je afleiden dat de gekooide vogel zichzelf als het ware nog eens extra kooit door zijn woede, maar bij 'nijldige tralies' gaat die lezing verloren. Verder ontbraken de pootjes van de vogel; de herhaalde nadruk op de gemankeerde vleugels die spreekt uit de gewaagde, want erg korte regels 'gekortwiekt is hij/ vleugellam', vergoedt dat wel, omdat de benarde positie van de vogel in kwestie voldoende aandacht krijgt, maar het was mooi geweest als die pootjes hierin ook een rol hadden mogen spelen. De vierde strofe is uitstekend gelukt, de regels lopen soepel en passaatwinden hebben hun terechte plek gekregen. Het rijm in de vierde strofe is wat zwak, maar de jury waardeerde het rijm en het ritme van de derde strofe; zeker die strofe moet goed zijn, omdat zij ook het gedicht besluit, en dus twee keer wordt gelezen.

Carolien van 't Hof

Van 't Hof laat haar vrije vogel niet springen maar cirkelen, alsof het om een roofvogel gaat die zich op thermiek laat drijven; het beeld straalt een majestueuze kalmte uit die misschien ook te statisch kan overkomen. Maar met dat statische is het gedaan wanneer ze zich op de gekooide vogel werpt, beklemd in zijn nauwe kooi en verblind door woede. De keuze voor het woord 'traliekonvooi' verdeelde de jury; sommigen zagen het als een goede vondst, anderen hadden er enige moeite mee. Het gebruik van het woord is hoe dan ook gewaagd, ook omdat Van 't Hof in het eerste deel van haar vertaling zuinig is met rijm, zodat zo'n duidelijk rijmwoord op 'kooi' extra opvalt. Unaniem was de jury in haar waardering voor de laatste regel van de tweede strofe, 'dus zet hij zijn borst op en zingt'; Van 't Hof ruilt het ene lichaamsdeel voor het andere, ze negeert de keel van het origineel en kiest voor de borst, en dat pakt erg goed uit. In de derde strofe is het rijm nergens honderd procent, maar dat wordt goed gemaakt in de vierde en vijfde strofe, die heerlijk soepel in het gehoor liggen, ook al is ook hier de passaatwind ingeruild voor een minder specifieke 'zachte wind'. Vooral de eerste twee regels van de vijfde strofe lopen erg goed, wat opmerkelijk is, want ze blijven opvallend dicht bij het origineel.

Pieter Veenboer

Bij Veenboer springt de vrije vogel op de rug van de wind, net als bij Angelou het geval is. De elisie bij 'd'oranje zonnestraal', geeft de vertaling iets gedragens, maar 'doopt zijn wiek' is daarentegen weer erg goed gevonden; het is een eenvoudige maar erg goede oplossing om het eenlettergrepige karakter van 'wing' te behouden. Als het kan blijft Veenboer dicht bij het origineel, maar als het nodig is, aarzelt hij niet om het gedicht naar zijn hand te zetten, zonder dat dat ten koste gaat van de betekenis. De vogel die, in de tweede strofe, zijn pas meet in zijn nauwe hok is daar een mooi voorbeeld van. In dat beeld resoneert van alles mee, de letterlijk afgemeten passen die verbetering verraden, wellicht mede door associatie op klank, roepen beelden op van ijsberende gevangenen in kleine cellen en dat past hier natuurlijk heel erg goed. Veenboer behoudt de passaat en de vetheid van de worm, en dat de droom van de gekooide vogel 'verstild' was vond de jury een goede vondst. De derde (en dus ook zesde) strofe heeft bij Veenboer iets hoekigs, doordat op de tweede regel een nieuwe zin begint. Dat zou je jammer kunnen vinden, maar het benadrukt verrassend goed de angst van de gekooide vogel, en dat is een belangrijk element van het gedicht; dat die angst het lied laat trillen vergroot dat effect alleen nog maar.

Hoewel de vertalingen van de vijf genomineerden in verschillende opzichten sterk van elkaar verschilden, ontlepen ze elkaar in kwalitatief opzicht niet veel. Uiteindelijk koos de jury voor een vertaling die aangenaam vrij was, zeer natureel overkwam en mede dankzij de nergens geforceerd klinkende alliteraties de poëzie van het origineel op glansrijke wijze wist recht te doen: de winnaar is Andrea Fijlstra.

De jury

Maria Postema

Rob Schouten

Rob van Essen (voorzitter)